

BERNÁD RITA MAGDOLNA
Szent Erzsébet ábrázolása a nagyenyedi minoriták pecsétjein

Tanulmányunkban levéltári iratokon fennmaradt pecsétképek bemutatását tűztük ki célul egy olyan szórványegyházköztség esetében, amely ma 296 római katolikus hívőszámra csökkent. A mai ember, Nagyenyed nevét hallva a Bethlen Gábor alapítású kollégiumra és Jókai Mór novellájára gondol. Keveseknek jut eszébe a 18. század elején alapított minorita rendház és még kevésbé egy Árpád-házi szent asszony, aki védőszentként a kolostorplébánia pecsétjére is felkerült ötvösművészi ábrázolásokban. Rövid ismertetésünk a kolostor történeti áttekintésével indul majd a templom és a hajdani rendház védőszentjének, Árpád-házi Szent Erzsébetnek az attribútumait említi, és végül a pecsétlenyomatokat őrző levéltári köteteket írja le, valamint a pecséteteket taglalja egyenként. A nagyenyedi minorita kolostor patrocíniumában, és ezzel párhuzamosan a rendház pecsétjein egy kétségtelül nagy magyar szent emléke él tovább reprezentatív szimbólumokban.

A nagyenyedi minorita kolostor

Nagyenyednek már a tatárjárás előtt volt temploma, amelyet Szent Egyed tiszteletére szenteltek. A település is a védőszentről nyerte elnevezését. A középkorból két templomáról van adatunk: a reformáció idején egyik a lutheránusoké, másik a reformátusoké lett. A katolikus egyház újjászervezésére 1727-től nyílt lehetőség, amikor két minorita telepedett le a városban. A többségükben református vallású nagyenyediek nem fogadták túl nagy lelkesedéssel a két minorita páttert, hiszen ebbe a városba költözött át 1662-ben Gyulafehérvárról a Bethlen Gábor alapította református kollégium. Később, 1810-től Nagyenyed a református püspökség székhelye is lett.¹

A minoriták a Porond utcában vásárolták meg első házukat 1727-ben, majd 1729-ben Lenkes P. páter vásárolt a mai rendház területén egy házat a hozzá tartozó majossal. A templom alapkövét 1745-ben tették le, magát a templomot 1753-ban szentelték fel Árpád-házi Szent Erzsébet tiszteletére. Mai alakját 1802-ben kapta. A tornyot pénzhiány miatt csak 1895-

ben sikerült felépíteni. A szerzetesház 1802–1825 között épült, közvetlenül a templom mellett. Mint rendház, az aradi székhelyű magyar tartományfőnökséghez tartozott, ezen belül pedig a Szentháromságról nevezett őrséghez. A rendház telkén iskola is működött, mely Mária Terézia korában épült. 1849. január 8-án, a forradalmi viszályok közepette az egyházi épületeket felgyújtották, a város elpusztult, a templom tetőzete leégett a rendházzal együtt. Az épületeket 1853-ban tudták kijavítani kegyes adományok segítségével.²

Nagyenyed 1849-es pusztulásakor a rendház és a templom is jelentős károkat szenvedett. Szilágyi Farkas református lelkész, az 1849-es forradalom túlélője emlékiratában megemlíti, hogy a minorita levéltár egy része elpusztult, azonban könyvtárunk épségben megmaradt. Ez nagy szerencsének és áldásnak tekinthető, ugyanis az 1849-es szabadságharc idején pusztult el a Bethlen Könyvtár értékes könyvgyűjteménye és a református püspökség levéltára is.³

A minoriták 1985 őszéig vezették a nagyenyedi plébániát, legutolsó szerzetespapja P. Kókai József volt. Ettől az évtől a hivatali szolgálatot világi papok teljesítik mind a mai napig. A Gyulafehérvári Főegyházmegyében jelenleg nincs minoriták által adminisztrált egyházköztség.

A nagyenyedi plébánia és rendház iratanyagát a kolostor padlásterében őrizték rendezetlenül, de jó állapotban, melyet 2004. szeptember 15-én szállítottunk be az érseki levéltárba, és a rá következő esztendőben rendeztünk.⁴ A tanulmányunkban ismertetett pecsétet e levéltári forrásokon található.

¹ *Léstyán Ferenc*: Megszentelt kövek. A középkori Erdélyi Püspökség templomai. II. k. Kolozsvár, 1996. 114–117.; *Rácz Emese*: Az egykori nagyenyedi minorita rendház könyvtárának régi állománya. (Szerk. Monok István.) Bp.–Kolozsvár, 2009. (A Kárpát-medence magyar könyvtárainak régi könyvei, 3.) VII.

² A magyarországi minorita-rend névtára az 1882/3 évről. Arad, 1882. 30.; A magyarországi minorita-rend névtára az 1896–97. tanévről. Arad, 1897. 41–43.; A gyulafehérvári főegyházmegye történelmi sematizmusa a 2000. jubileumi és millenniumi évben. Gyulafehérvár, 2000. 61–62.; *Rácz Emese*: i. m. VIII–IX.

³ *Szilágyi Farkas*: Nagyenyed pusztulása 1849-ben. Nagyenyed, 1891. 93.; *Rácz Emese*: i. m. IX.

⁴ A levéltár jegyzékéhez ld. *Bernád Rita*: Plébániai levéltárak I. A Gyulafehérvári-, a Sepsiszentgyörgyi-, a Szamosújvári- és a Gyergyószentmiklósi Gyűjtőlevéltárak repertórium. Gyulafehérvár–Bp., 2009. (Erdélyi Római Katolikus Levéltárak, 3.) 90–96.

Árpád-házi Szent Erzsébet (1207–1231)

A magyar szentek kétségkívül legnépszerűbb alakjának, Erzsébetnek⁵ a tisztelete rendkívül hamar elterjedt egész Európában, leglelkesebb terjesztői a ferencesek voltak, akik saját szentjüknek tekintették őt. A Marburgban letelepített Német Lovagrend jelentős mértékben hozzájárult a szent tiszteletének terjesztéséhez és népszerűsítéséhez. Erzsébet tiszteletét széles körben Magyarországon is a ferencesek, valamint a klarisszák terjesztették. Művészeti ábrázolásokon a következőképpen jelenítették meg: fiatal nő fejedelmi öltözetben, egyszerű özvegyi ruhában, fátyollal vagy Assisi Szent Ferenc harmadrendjének öltözetében (kötélöves szürke ruhában, fehér fátyollal). Attribútumai közé tartozik a könyv, templommodell (a marburgi Szent Erzsébet-templomé, ahová eltemették), jogar, rózsák, kenyér, kenyérkosár, halak, gyümölcs, tál, kanál, kehely, korsó vagy kanna, ruhák, pénzdarabok, fésű, koldusok és leprások, egyes korona vagy a hármaskorona (hajadonként, hitvesként és özvegyként tanúsított szent életmódjáért).⁶

Szent Erzsébet királyi származására utaló öltözéke, a jogar és az egyes korona, a koldus, az alamiznaadás jelene, a rózsák, a könyv egyaránt megjelennek a tanulmányunkban is tárgyalt pecsétképeken. Néhány ábrázoláson feltűnik az örök élet győzelmére (az üdvösségre) utaló olajfaág, amelyet rendszerint jobbáiban tart, valamint a rózsafüzér.

Szent Erzsébet patrocíniuma az erdélyi/gyulafehérvári főegyházmegyében

A középkorban Alvinc, Aranyosgerend, Bánffyhunad, Beszterce, Doboka, Harangláb, Medgyes (kápolna), Nagyalambfalva, Nagyszében, Szamosfalva, Szászváros, Szebenrécs, Székelyszenterzsébet, Szentmihálykő, Tibód és Tótfalud településeken említenek Árpád-házi Szent Erzsébet tiszteletére szentelt templomokat és kápolnákat.⁷ Mező András középkori patrocíniumokkal foglalkozó műveiben a felsoroltakon kívül még Alsógárd, Brassó (ispotály), Kolozsvár (ispotálytemplom) és Vidrátszeg erdélyi egyházmegyébe eső településeket is említi.⁸ Erzsébet kultuszának gyors terjedését bizonyítja, hogy a középkori Magyarországon több mint 70 templom és kápolna létesült, amelyet a tiszteletére szenteltek. Ezek közül 21-nek a toponímiájában is megtalálható az Árpád-házi szent neve.⁹

A Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség területén ma tizenöt templomnak és kápolnának a védőszentje Árpád-

házi Szent Erzsébet: Erzsébetváros (örmény katolikus templom), Földvár, Gyergyóhodos, Kézdivasmar, Kommandó, a kőhalmi állomás kápolnája, Marosvásárhely V. plébánia-temploma (Meggyesfalva), Nagyenyed, Nagyalambfalva, Nagyszében külváros (Lázáret), Szamosfalva, Szászváros, Székelylengyelfalva, Tarhavas és Úzvölgye. E kultikus helyeken kívül még öt intézmény (iskola, diák- és öregotthon) viseli az egyházmegyében nevét.¹⁰

A nagyenyedi minorita rendház pecsétjei

Az erdélyi egyházmegyében az egyházközségek hivatali pecsétjeinek használatát a helyi lelkészek személyi (gyűrés) pecsétjei előzték meg. A katolikus restauráció (1715) előtti időszakból alig maradtak fenn a római katolikus egyházi intézményeknél pecsétnyomók. Ez a tény a 160 évig (1556–1715) püspök nélkül maradt egyházközségek meggyengült pasztorációs korszakának a rovására írható. Az erdélyi főkoronásnök a 19. század elején – a helytartótanács pecsétnyomókkal kapcsolatos rendeleteinek mintájára – a levelek pecsételésének módját is szabályozta, utasításokat adott a helyi hatóságok részére ebben a tekintetben.

Az 1807. és az 1812. évi, a helytartótanácséhoz hasonló guberniumi rendelkezés közvetett módon az egyházi felekezet intézményeit is érintette.¹¹ Az eddig vizsgált római katolikus egyházközségi pecsétek arról tanúskodnak, hogy a 18. században és a 19. század első évtizedeiben használatos plébánosi gyűrés pecsétet a 19. század harmadik évtizedétől, de leginkább a század közepe táján váltotta fel plébániahivatali pecsétnyomó.

A Gyulafehérvári Római Katolikus Püspökség területén Haynald Lajos püspök 1854. január 28-án kelt leiratában rendelkezett a plébániai hivatalos pecsétnyomók használatát. Papjainak széküldött körlevelében kéri, hogy az egyházközségi ügyviteli iratok kiállításánál helyettesítsék az addig használatos személyes pecsétnyomókat hivataliakkal. Ugyanekkor előírja a pecsétábrázolást is, kéri, hogy véssék a pecsétmezőbe a templom védőszentjét, a pecsét körirata (*perigraphum*) pedig „*Sigillum Parochiae NN ad Sanctum NN*” legyen.¹²

A plébániaként is működő rendházak esetében kettős pecsétnyomóval van dolgunk. Nagyenyed első egyházközség-hivatali pecsétjét 1830-ban készítették. A nagyenyedi minoriták pecsétnyomóinak létezéséről nincs tudomásunk. Tény, hogy Mailáth Gusztáv Károly erdélyi római katolikus püspök 1914. évi rendelkezése alapján, a gyulafehérvári Batthyány Könyvtáron belül megszervezett egyházművészeti múzeum plébániai pecsétgyűjteményeibe sem került be Nagyenyedről származó pecsétnyomó. Ez a hiányosság talán azzal magyarázható, hogy a minorita kolostor akkori házfőnöke nem

⁵ Erzsébet életét a hazai szakirodalom részletesen ismerteti. Ezek közül a legátfogóbb Sz. Jónás Ilona: Árpád-házi Szent Erzsébet. Bp., 1997.; Bérczi Szaniszló: Magyarországi szent királylányok emlékezete. Bp., 2001.; Török József: A magyar föld szentjei. Bp., 1991.; Gecser Ottó: Árpád-házi Szent Erzsébet kultusza a középkori Európában. *Vigília*, 72, (2007) 490–497.; Szentek lexikona. (Szerk. Clemens Jöckle.) Bp., 1994. 84.; A szentek élete. (Szerk. Diós István.) Bp., 1983.; <http://www.katolikus.hu/szentek/>.

⁶ A keresztény művészet lexikona. (Szerk. Jutta Seibert.) Bp., 1986. 84.; i. m. (Szerk. Clemens Jöckle.) 86–87.

⁷ Vö. *Lestyán Ferenc*: i. m. I–II. k. Kolozsvár, 1996.

⁸ *Mező András*: Patrocíniumok a középkori Magyarországon. Bp., 2003. 74–83.

⁹ *Uő*: A templomcím a magyar helységnevekben (11–15. század). Bp., 1996. 73–74.

¹⁰ Vö. A Gyulafehérvári Főegyházmegye millenniumi sematizmusa. (Szerk. Zsebe Márta–Knecht Tamás.) Kolozsvár, 2010.

¹¹ *Pál-Antal Sándor*: Maros-széki intézmények és pecsétjeik a XVI. századtól 1867-ig. Marosvásárhely, 2004. 205.

¹² Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár (a továbbiakban: GYFL), Püspöki Iratok: 174/1854.

1. Rendtartományi pecsétek

a.) 1730–1733. Mandula ostyapecsét. 43×32 mm. A pecsétképen Árpád-házi Szent Erzsébet egészalakos ábrázolását látjuk hosszú paláستtal takart ruhában, térdmagasságánál párkány. Behajlított bal karjában háromágú leveles koronát tart, leengedett jobb kezében rózsafüzért. Feje körül dicsfény.¹⁹

A pecsét körirata: S(IGILLUM) PROV(INCIAE) S(ANC-TAE) ELISAB(ETHAE) HUNG(ARIAE) S(ANCTI) FRAN-C(ISCI) MIN(ORITARUM) OR(DINIS) CONVE(NTUALIUM).

1. b. kép

b.) 1733–1871. Ovális ostyapecsét. 26×23 mm. A pecsétképen az előzőhöz hasonlóan a rendtartomány védőszentje, Árpád-házi Szent Erzsébet látható háromnegyed alakos megjelenítésben. A védőszent vállát és fejét hosszú palást takarja. Behajlított bal karjában háromágú leveles koronát, leengedett jobb kezében rózsafüzért tart. Fején háromágú nyitott leveles korona. Feje körül glória.²⁰

¹⁹ A pecsét a következő jelzetű kötetekben tűnik fel: GYFL, Nagyenyedi Plébánia Iratai: gazdasági iratok, számadáskönyv 1729–1747. (1. doboz)

²⁰ A pecsét a következő jelzetű kötetben tűnik fel: GYFL, Nagyenyedi Plébánia Iratai: gazdasági iratok, számadáskönyv 1729–1747 (1. doboz), számadáskönyv 1757–1831 (3. doboz).

A pecsét körirata: SIG(ILLUM) PROV(INCIAE) S(ANC-TAE) ELISAB(ETHAE) HUNG(ARIAE) MINOR(ITA-RUM) CONV(ENTUALIUM).

2. a. kép

2. b. kép

c.) 1876. Ovális viaszpecsét. 30×25 mm. A pecsétképen Szent Erzsébet félalakos ábrázolása jelenik meg, ruháját palást borítja, jobbra hajtott fején korona. Jobb kezében (olajfa)ágot, behajlított bal kezében könyvet (Szentírást) tart.²¹

A pecsét körirata: SIG(ILLUM) PROV(INCIAE) S(ANC-TAE) ELISAB(ETHAE) HUNG(ARIAE) MIN(ORITA-RUM) CONV(ENTUALIUM).

²¹ A pecsét a következő jelzetű kötetben tűnik fel: GYFL, Nagyenyedi Plébánia Iratai: gazdasági iratok, számadáskönyv 1831–1881 (3. doboz).

3. kép

d.) 1881–1890. Ovális tintalenymat négyszög alakú papírfelzeten. 30×25 mm. A védőszent alakját nyakánál összefogott palást takarja, derekán díszes öv. Fején hatágú nyitott korona, feje körül glória. Jobb kezében (olajfa)ággat tart felfele, behajlított bal kezében könyvet (Bibliát) és rózsafüzért. A körirat a pecsétkép körüli ovális medalionban található.²²

A bélyegző körirata: SIG(ILLUM) PROV(INCIAE) S(ANCTAE) ELISAB(ETHAE) HUNG(ARIAE) MIN(ORITARUM) CONV(ENTUALIUM).

4. kép

²² A pecsét a következő jelzetű kötetben tűnik fel: GYFL, Nagyenyedi Plébánia Iratai: gazdasági iratok, kiadások jegyzéke 1879–1892 (3. doboz)

e.) 1890. Ovális tintalenymat. 35×30 mm. A védőszent ábrázolása az előző bemutatással megegyezik, a pecsétkép ovális keretelése azonban hiányzik.²³

A bélyegző körirata: SIG(ILLUM) PROV(INCIAE) S(ANCTAE) ELISAB(ETHAE) HUNG(ARIAE) MIN(ORITARUM) CONV(ENTUALIUM).

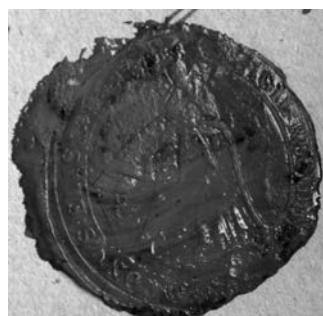

5. kép

2. Rendházi és plébániai pecsétek

a.) 1830–1838. Kerek viaszpecsét. 30 mm. A pecsétképen a védőszent és egy félszeg koldus jelenik meg. Szent Erzsébet teljes alakban, állva a pecsétkép bal oldalán helyezkedik el hosszú ruhában, feje körül dicsfény, jobb kezét a koldus felé tartja. A lábainál térdeplő koldus bal kezében mankóval, jobb kezét alamizsna után nyújtja.²⁴

A pecsét körirata: SIGIL(LUM) RESID(ENTIAE) ... CONV(ENTI) S(ANCTAE) ELIS(ABETHAE) 1830.

6. kép

²³ Uo.

²⁴ A pecsét a nagyenyedi anyakönyvi másodpéldányok 1830–1838 közötti adatlapjain található.

b.) 1850–1907. Ovális viaszpecsét. 35×30 mm. A pecsétképen két alak jelenik meg: Szent Erzsébet és egy félszeg koldus. A védőszent teljes nagyságú, álló alakja a pecsétkép bal oldalán helyezkedik el hosszú ruhában, feje körül dicsfény, jobb kezét a koldus felé nyújtja, bal vállán jogart tart. Lábainál koldus térdepel bal kezében mankóval, jobb kezét alamizsna után nyújtja.²⁵

A pecsét körirata: SIG(ILLUM) RES(IDENTIAE) ET PAR(OCHIAE) N(AGY) ENYED ORD(INIS) MIN(ORITARUM) CONV(ENTUALIUM) 1830. Ezzel a pecsétváltással tintalenyomatban, 1907-ben is találkozunk.

7. kép

3. Plébániai pecsétek

a.) 1872–1924. Egyszerű feliratos kerek bélyegző. 35 mm. A bélyegző alján két keresztbe tett palmaág fogja közre a bélyegző feliratát: SIGIL(LUM) ECCL(ESIAE) ROM(ANO) CATH(OLICAE) N(AGY) ENYED 1872. A felirat első két szava félkörívben, a többi vízszintesen helyezkedik el három sorban egymás alatt.²⁶

8. kép

²⁵ A pecsét a nagyenyedi anyakönyvi másodpéldányok 1850–1907 közötti adatlapjain található.

²⁶ A pecsét a nagyenyedi anyakönyvi másodpéldányok 1872–1924 közötti adatlapjain található.

b.) 1924–1941. Kerek bélyegző. 33 mm. A védőszent, Árpád-házi Szent Erzsébet hosszú köpenyben jelenik meg derékig ábrázolva, bal kezével felhúzott köpenye ölében rózsákat tart. Behajlított jobb kezében egy rózsát fog. Hosszú haja kiengedve, fején nyitott korona, feje körül dicsfény látható.²⁷

A bélyegző körirata: S(ANC)TA ELISABETH PATR(ONA) ECCL(ESIAE) CATH(OLICAE) O(RDO) M(INORITARUM) C(ONVENTUALIUM). +AIUD 1727 NAGYENYED+.

9. kép

Nagyenyed eredeti pecsétnyomóiról, amint azt már említettük, nincs tudomásunk. Használton kívül helyezésükkor valószínűleg megsemmisítették őket vagy elkallódtak. A tapasztalat sajnos azt bizonyítja, hogy kevés az olyan egyházközség, ahol ötven évnél régebbi pecsétnyomót őriznének. A pecsétképeket a plébánia levéltári anyagából ismerjük, valamint a püspöki levéltár anyakönyvi másodpéldány gyűjteményéből.

A templom és a rendház védőszentjének, Szent Erzsébetnek a különböző megjelenítései pecsétnyomókon az erdélyi egyházközségi pecsétek képi gazdagságát példázzák. Jelen írásunk az egyházi szfragisztika elhanyagolt területére, az újkori testületi pecsétekre irányítja a figyelmet. A jövő feladata a többi Árpád-házi szenteket ábrázoló plébániai pecsétek felkutatása és bemutatása.

²⁷ A pecsét a nagyenyedi anyakönyvi másodpéldányok 1924–1941 közötti adatlapjain található.